

Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26.06.2003 № 12-рп/2003, справа № 1-15/2003.

6. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85–94.

*Залужний Валерій Федорович,
аспірант кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби*

ВІЙСЬКОВО-ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ТА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Успішність виконання Збройними Силами України завдань щодо оборони України, захисту її суверенітету та територіальної цілісності, ефективної протидії широкомасштабній збройній агресії російської федерації проти нашої держави залежить від багатьох чинників, одним із яких є модернізація механізму забезпечення у військових формуваннях військової дисципліни та військового правопорядку, формування нових підходів до змісту військово-дисциплінарного законодавства. Аналіз результатів управління військами за період від початку введення воєнного стану в Україні свідчить, що водночас із масовими прикладами військового професіоналізму, самовідданості, мужності, героїзму, високої правосвідомості, які проявляють військовослужбовці Збройних Сил України під час виконання бойових задач на лінії зіткнення із противником, а також під час виконання інших задач за призначенням, мали і мають місце непоодинокі факти порушення особовим складом вимог військової дисципліни та військового правопорядку. Зазначене актуалізує потребу активізації зусиль представників науки та військових-практиків для переосмислення і переоцінки механізму забезпечення військової дисципліни та військового правопорядку, одним із елементів якого є інститут військово-дисциплінарної відповідальності.

Питанням, пов'язаним із військово-дисциплінарною відповідальністю, приділяли увагу В. М. Александров, В. М. Коломієць, А. С. Колотік, В. П. Петков, С. Ю. Поляков, М. С. Туркот, С. С. Тюрін, В. К. Шкарпицька, В. В. Ягупов та ін. Проблеми законності і правопорядку у військових формуваннях досліджували М. Я. Голомша, С. І. Дячук, М. І. Карпенко, В. М. Коломієць, С. М. Мельник, О. М. Сарнавський, Г. П. Середа та ін.

Аналіз праць зазначених та інших фахівців дозволяє стверджувати, що, попри відсутність законодавчого закріплення поняття військово-дисциплінарної відповідальності, на теоретичному рівні його найчастіше розуміють як обов'язок військовослужбовця зазнати передбачених законом заходів дисциплінарного

стягнення у випадку порушення ним військової дисципліни або громадського порядку. На думку С. С. Тюріна, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців – це «особливий вид юридичної відповідальності, що поширюється на визначене коло спеціальних суб'єктів (військовослужбовців Збройних Сил України), та настає у результаті невиконання ними обов'язків, визначених наказами, статутами, Законами України, за умови, що відповідне діяння не має складу злочину» [1, с. 16].

Будучи різновидом більш широкої категорії юридичної відповідальності, військово-дисциплінарна відповідальність характеризується певними родовими ознаками, спільними для обох понять. Зокрема, для військово-дисциплінарної відповідальності, як і для юридичної відповідальності, властиве те, що вона: а) полягає у офіційній негативній оцінці (осуді) з боку суспільства і держави поведінки правопорушника; б) виникає за наявності фактичних і юридичних підстав; в) пов'язана з державним примусом; г) застосовується до суб'єктів, винних у вчиненні конкретного правопорушення (проступку); ґ) здійснюється виключно уповноваженими державою компетентними органами відповідно до приписів матеріальних і процесуальних норм [2, с. 376]. Водночас, до специфічних ознак військово-дисциплінарної відповідальності відносять те, що: а) підставою для її настання виступає порушення установлених військово-дисциплінарних норм у формі дисциплінарного проступку (дисциплінарного правопорушення), предметом посягання якого є процес реалізації відносин військової служби, порядок військового управління, військовий порядок, чи військовий правопорядок; б) суб'єктами військово-дисциплінарної відповідальності є специфічне коло суб'єктів – військовослужбовці ЗС України або інші категорії прирівняних до них осіб; в) зміст військово-дисциплінарної відповідальності обумовлюється змістом службово-бойових завдань, які покладаються на ЗС України; г) військово-дисциплінарна відповідальність характеризується наявністю відносин службової підпорядкованості між особою, що скоїла правопорушення, та суб'єктом дисциплінарної влади (командиром, військовим начальником); ґ) для настання військово-дисциплінарної відповідальності є необхідною і достатньою наявністю підстав лише у вигляді вчинення військовослужбовцем дисциплінарного правопорушення (проступку), за відсутності нормативного закріплення переліку складів військово-дисциплінарних правопорушень; є) існує спеціально-оперативний порядок накладання засобів дисциплінарного стягнення; ж) у певних, передбачених законом випадках, військово-дисциплінарна відповідальність поєднується із адміністративною відповідальністю.

З урахуванням зазначеного, під поняттям військово-дисциплінарної відповідальності пропонуємо розуміти особливий вид юридичної відповідальності, спрямований на забезпечення правомірної поведінки військовослужбовців під час виконання ними обов'язків військової служби, що реалізується у випадку порушення зазначеною та прирівняної до неї категорією суб'єктів вимог військової дисципліни, з метою відновлення усталеного порядку несення служби, військового порядку, правопорядку, порядку військового управління, а також з метою запобігання подальшим дисциплінарним та іншого

роду правопорушенням. Виходячи із зазначеного, погоджуємося із думкою С. П. Пасіки про те, що «сутність дисциплінарної відповідальності військовослужбовців міститься у негативній оцінці державою неналежної поведінки військовослужбовця. Така поведінка суперечить вимогам військової дисципліни й виявляється в застосуванні до військовослужбовця владою уповноважених на то командирів і начальників передбачених законом заходів державного впливу – дисциплінарних стягнень» [3, с. 52].

Як було зазначено, основним призначенням інституту військово-дисциплінарної відповідальності є забезпечення військової дисципліни і військового правопорядку. Законодавче закріплення визначення поняття військової дисципліни має місце у Розділі I «Загальні положення» Дисциплінарного статуту ЗС України, який гласить: «1. Військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України. 2. Військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі» [4]. У доктрині військової дисципліни найчастіше позиціонують як окремий вид, специфіка якого обумовлюється специфікою сфери її застосування та особливостями адміністративно-правового статусу її носіїв. З урахуванням зазначеного, пропонуємо під військовою дисципліною розуміти урегульований на законодавчому рівні специфічний порядок взаємовідносин між спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями ЗС України та прирівняними до них категоріями осіб, зайнятими на військовій службі, що має відповідну мету, принципи, способи, методи забезпечення, та слугує обов'язковою умовою бойового злагодження військових підрозділів, частин, з'єднань та органів управління ними під час ведення бойових дій, виконання інших завдань, а також способом підтримання їх бойової готовності.

Розуміння правопорядку у військовій сфері (військового правопорядку) здебільшого ґрунтується на визнанні його тісного зв'язку із поняттям загального правопорядку (правапорядку у державі, суспільстві), яке найчастіше розглядають як режим (стан) упорядкованості, організованості суспільних відносин, що складається за умов, коли усі суб'єкти правового спілкування дотримуються вимог закону. Конкретизуючи поняття правопорядку у державі, професор В. О. Котюк, зокрема, визначає його як «систему правовідносин, яка складається у результаті реалізації режиму законності, правових принципів, системи права і законодавства усіма суб'єктами суспільних відносин, і характеризується станом правопорушень і злочинності у суспільстві» [5, с. 112]. На думку М. С. Туркота, під військовим правопорядком слід розуміти «врегульований нормами законодавства стан суспільних відносин, пов'язаних з проходженням або/та несенням військової служби» [6, с. 118]. Визнаючи військовий правопорядок особливим компонентом системи державного (національного) правопорядку, П. П. Богуцький справедливо зауважує, що «зазначене поняття уособлює той зріз результату правового регулювання у військовій сфері, який характеризується якісним та стабільним виконанням

правових приписів» [7, с. 149]. Узагальнення зазначених та інших представлених у літературі підходів до поняття військового правопорядку обумовлює можливість виділення його ознак, а саме: а) військовий правопорядок є складовою частиною військової безпеки держави і громадянського суспільства; б) визначальним чинником для оцінки стану військового правопорядку є стан військової дисципліни; в) військовий правопорядок передбачає дотримання чинного законодавства спеціальними суб'єктами права (військовослужбовцями та прирівняними до них особами); г) об'єктом, що потребує обов'язкової і примусової охорони та захисту з боку держави за допомогою встановлення визначених нормативних заборон, обмежень, процесуально примусових заходів та покарань, і які забезпечуються у результаті дотримання вимог військового правопорядку, є суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації військової служби та військового обов'язку, і зміст яких закріплені у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби, інших актах законодавства.

Військовий правопорядок у ЗС України забезпечується цілим комплексом засобів, які, будучи об'єднані у відповідний організаційно-правовий механізм, застосовуються уповноваженими суб'єктами з метою суворого й неухильного дотримання приписів законів та інших нормативно-правових актів у військовій сфері, а також реалізації, охорони та захисту прав та законних інтересів осіб, залучених до військової сфери або тих, які взаємодіють із нею. Зазначений механізм, як система, у своїй основі має нормативну, організаційну та інституційну підсистеми. Одним із елементів інституційної підсистеми є інститут військово-дисциплінарної відповідальності. Між поняттями військового правопорядку та військово-дисциплінарної відповідальності існує безпосередній зв'язок. Виходячи із обґрунтованого вище поняття, а також виходячи із закріплених у військово-дисциплінарному законодавстві вимог щодо реалізації військово-дисциплінарної відповідальності, констатуємо, що її зміст полягає у державному примусі, який застосовуються до військовослужбовця у разі вчинення ним дисциплінарного правопорушення (проступку). Складовими зазначеного примусу, закріпленими у військово-дисциплінарному законодавстві, є, з одного боку, обов'язок правопорушника зазнати визначених законодавством обмежень, а з іншого боку – обов'язок командира (військового начальника) належним чином відреагувати на виявлений факт порушення військової дисципліни.

Інституційна роль військово-дисциплінарної відповідальності у механізмі забезпечення військової дисципліни та військового правопорядку об'єктивується також через такі її характеристики, як функції, мета та цілі. Під функціями військово-дисциплінарної відповідальності слід розуміти основні напрями впливу зазначеного інституту на суспільні відносини, у яких розкривається його соціальне призначення та досягається мета. Функціональне призначення військово-дисциплінарної відповідальності полягає у реалізації комплексу функцій, основними з яких є: а) превентивна; б) регулятивна, в) виховна, г) стимуляційна (мотивуюча); г) каральна (штрафна). Відповідно, мету військово-дисциплінарної відповідальності слід вбачати у забезпеченні такого

рівня військової дисципліни, який би гарантував бездоганне виконання покладених на ЗС України завдань та забезпечував реалізацію засад і принципів військового управління, як у мирний, так і у воєнний час. Цілями військово-дисциплінарної відповідальності зазвичай називають ті конкретні результати, яких держава та суспільство бажають досягти у разі застосування до особи-правопорушника законодавчо передбачених заходів (дисциплінарних стягнень), у контексті превентивного впливу на правопорушника та інших осіб, відновлення порядку військового управління, виконання завдань підвищення рівня військової дисципліни та військового правопорядку.

Таким чином, констатуємо, що інститут військово-дисциплінарної відповідальності, будучи складовою відповідного адміністративно-правового механізму, є засобом охорони цінностей і благ, захищати які призначені ЗС України, а також є засобом охорони правовідносин, які складають зміст військового обов'язку, військової дисципліни та військового правопорядку.

Список використаних джерел

1. Тюрін С. С. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків : Нац. ун-т внутр. справ. 2002. 19 с.
2. Загальна теорія держави та права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право. 2009. 584 с.
3. Пасіка С. П., Опанасенко О. О., Скиба О. С. Деякі питання правового регулювання накладення дисциплінарних стягнень на військовослужбовців Збройних Сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 50. Том 2. С. 50–53.
4. Про Дисциплінарний статут Збройних сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-ХІ (із змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22-23, ст. 197.
5. Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій : навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ : Вентурі. 1996. 206 с.
6. Туркот М. С. Напрями законодавчого регулювання діяльності органів військової юстиції України. Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1–2 груд. 2016 р. Київ : НУОУ, 2016. С. 118–119.
7. Богущкий П. П. Військове право України: джерела, структура та розвиток : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 188 с.